

הקזת דם להורים

מתן שוורץ ומאור דוד רבי'בו

ראשי פרקים:

הקדמה

הסוגיה בגמרא

ראשונים

אחרונים

פוסקים בני זמנינו

הקדמה

איסור הכאת אב ואם הינו איסור חמור ביותר בתורה. איסור זה נלמד מהפסוק המופיע בפרשת משפטים בספר שמות (כא, טו): "ומכה אביו ואמו מות יומת". ומתוך איסור זה למדו חז"ל גם על איסור הוצאת דם להורים. סוגייתנו עוסקת במקרה בו הבן נצרך להוציא דם לאחד מהוריו במסגרת רפואית. בדברים הבאים נשתדל בעזרה להבין מהם גדרי איסור הוצאת הדם ובאילו אופנים יתאפשר לבן לטפל בהוריו באופן הכרוך בהוצאת הדם.

הסוגיה בגמרא

הגמרא במסכת סנהדרין (פד, א) עוסקת באיסור הכאת אב ואם ומתוך כך מגיעה לדיון על הוצאת דם להורים כחלק נצרך מתהליך רפואי:

דאיבעיא להו, בן מהו שיקיז דם לאביו? רב מתנא אמר: "ואהבת לרעך כמוך". רב דימי בר חנינא אמר: מכה אדם ומכה בהמה. מה מכה בהמה לרפואה פטור, אף מכה אדם לרפואה פטור. רב (פפא) לא שביק לבריה למישקל ליה סילוא. מר בריה דרבינא לא שביק לבריה למיפתח ליה כוותא. דילמא חביל והוה ליה שגת איסור.

1 כך לפי הגהות הב"ח.

הגמרא פותחת בשאלה האם לבן מותר להקיז דם לאביו, ומשיבה שתי תשובות:

א. מותר מדין "ואהבת לרעך כמוך". רש"י מסביר שכמו שאדם רוצה שיקיז לו דם לרפואה, כך גם אביו חפץ בזה. כל האיסור הוא רק בדברים שהאב לא רוצה בהם.

ב. היקש בין הכאת בהמה לבין הכאת אדם - התורה חייבה לשלם על הכאת בהמה רק במקרה בו המעשה פגע בהמה, שזהו היזק ממון. אולם, אם ההכאה נעשתה לרפואה, אזי הפעולה מועילה ולא מזיקה לבהמה, על כן תהיה מותרת והמכה יהיה פטור מלשלם. לעומת זאת באיסור הכאת אב ואם, נראה שהתורה אסרה כל הכאה שהיא, גם אם היא איננה מזיקה. לכן הייתה הווא אמינא לומר שגם הכאת הורים לרפואה תהיה אסורה ככל ההכאות שאינן קשורות לתוצאה. משום כך נעשה ההיקש מהפסוק "וּמַכָּה בְּהֵמָה יִשְׁלַמְנָה וּמַכָּה אָדָם יוּמָת" (ויקרא כד, כא) - כשם שהכאת בהמה לרפואה מותרת, כך גם הכאת אדם, ובמקרה שלנו ההורים, תהיה מותרת לצורך רפואה.²

לאחר מכן, הגמרא מביאה שני מקרים בעניין: רב פפא לא הרשה לבנו להוציא לו קוץ שהיה תחוב בבשרו, ומר בריה דרבינא לא הרשה לבנו להוציא לו ליחה מכוויתו. טעמם - משום שהם חששו שבניהם יחבלו בגופם בטעות יתר על הנצרך ויבואו לידי שגגת איסור.³

אם כן, סוגייתנו מורכבת משני חלקים - שני התירושים של רב מתנא ושל רב דימי בר חנינא שמתירים לבן לטפל בהוריו במסגרת הכרוכה בהוצאת דם, לעומתם סיפוריהם של רב פפא ומר בריה דרבינא שלא התירו לבניהם לטפל בהם. היחס בין שני החלקים הוא הבסיס לדיון הראשונים בסוגיה.

2 נראה לומר למה הגמרא נצרכה להביא את שני התירושים ולא הסתפקה באחד: הגמרא הביאה את התירוץ הראשון כי התירוץ השני הוא רק למ"ד שלא לומדים את הלימוד של חזקיה בגמרא לעיל. הגמרא הביאה את התירוץ השני בשביל לחזק את התירוץ הראשון משום שמצוות "ואהבת לרעך כמוך" היא ציווי כללי שלא ניתן לומר שהוא רלוונטי גם לענייננו בהכרח.

3 הגמרא שואלת, אם כן, אז לכל אחד מישראל אסור לרפא את חברו משום שגגת איסור. משיבה הגמרא שלכל אדם מישראל יש רק לאו של איסור הכאת חברו, ואילו לבן כלפי האב האיסור הוא חמור יותר ועונשו חנק [מה עוד, שקיים הלימוד המיוחד של "רפוא ירפא" (בבא קמא פה, א - "ר" ישמעאל אומר 'רפא ירפא' מכאן שניתן רשות לרפוא לרפאות)] שמתיר לאדם לרפא את חברו ללא חשש שמא יקרה לו דבר מה בעקבות כך, כל עוד הוא פעל במקצועיות.

ראשונים

רי"ף ורא"ש

הרי"ף (סנהדרין יט, א בדפיו) הבין שבין שני חלקי הסוגיה קיימת מחלוקת אמוראים, והוא פסק כדעת האוסרים⁴:

איבעיא להו בן מהו שיקיז דם לאביו ואסיקנא רב פפא לא שביק ליה לבריה למישקל סלווא, מר בריה דרבינא לא שביק לבריה למיפתח כוותא מ"ט דילמא חביל והוה ליה שגגת איסור.

גם הרא"ש בפרק י סימן א פסק כך והביא בפסיקתו את סיפורם של האמוראים מהגמרא:

אלו הן הנחנקין. איבעיא להו בן מהו שיקיז דם לאביו. ואסיקנא רב פפא לא שביק ליה לבריה למשקל ליה סילוא מר בריה דרבא לא שביק ליה לבריה למיפתח ליה כיבא דילמא חביל ליה והוה ליה איסור חנק.

מהבנת פשט הרי"ף והרא"ש אנו רואים שאסור לבן לבצע באביו טיפול רפואי, שמא יוציא לו דם בטעות כחלק מהתהליך. כל שכן שתהא אסורה הקזת הדם שבה ודאי יוציא הבן את דמו של אביו; הרי"ף והרא"ש, שניהם מצטטים תשובה שאיננה מתאימה לשאלה האם ניתן לבן להקיז דם לאביו - בתשובה שהביאו כלל לא מדובר על פעולה רפואית הנקראת "הקזת דם", אלא על רפואות אחרות העולות לגרום להוצאת דם. מתוך כך ניתן להסיק שהבעיה ההלכתית קיימת בעצם הוצאת הדם להורים, לא משנה באיזה אופן.⁵

רמב"ם

לפי תפיסת הרמב"ם (הל' ממרים ה, ז), שני חלקי הסוגיה אינם חלוקים, אלא שהם עוסקים במקרים שונים⁶:

4 הנמוקי יוסף במקום מתבסס על דברי הרמב"ן בספרו "תורת האדם" ומעמיד את הסבר הרי"ף שהמחלוקת היא במקרה שיש מי שיטפל באביו. אך אם אין מי שיטפל בו מותר לבן לרפא את אביו. וראה לקמן את הבנת הב"ח ברי"ף שם.

5 מצד שני, ניתן להבין את הביטוי "הקזת דם" בו משתמשת הגמרא בשאלתה, לא כפעולה הרפואית הנקראת "הקזת דם", אלא כהוצאת דם בעלמא. ("הקזה" בעברית הינה מילה נרדפת לצמד המילים "הוצאת דם").

6 כך מסבירים רבים מנושאי כלי הרמב"ם. ע"ע רדב"ז, כסף משנה ולחם משנה במקום.

המקזז דם לאביו או שהיה רופא וחתך לו בשר או אבר פטור. אף על פי שהוא פטור לכתחלה לא יעשה. או להוציא סלון מבשר אביו או אמו לא יוציא שמא יעשה חבורה. במה דברים אמורים כשיש שם אחר לעשות. אבל אם אין שם מי שיעשה אלא הוא והרי הן מצטערין הרי זה מקזז וחתך כפי מה שירשהו לעשות.

על פי דברי הרמב"ם ניתן להבין שרב מתנא ורב דימי בר חנינא מתארים מצב שבו אין מי שיכול לטפל בהורים מלבד בנם. במצב כזה אכן יהיה מותר לבן להקזז דם לאביו. לעומת זאת, בסיפורים על רב פפא ומר בריה דרבינא היה אדם אחר שיכול לטפל בהם, ולכן הם לא נתנו רשות לבניהם לטפל בם.

רבינו ירוחם

רבינו ירוחם (תולדות אדם וחווה נתיב א, חלק ד) מביא את דעת הרי"ף ודעה נוספת:

ואין הבן מקזז דם לאביו ואין מוציא לו קוץ שתחוב בבשרו שמא יחבול בו ואין פותח לו בועה מליאה ליחה כך פשוט בסנהדרין וכן פסק רי"ף. וי"מ שכתבו שמותר להקזז לו דם ולא דמי לנוטל לו קוץ לא"א לו בלא חבלה ואם עשה חבלה נמצ' חובל בלא צורך לרפואה.

רבינו ירוחם הביא את דברי הרי"ף והסבירם כפשוטם - יש איסור בהוצאת הדם בדווקא, ללא חילוק כלשהו בסוג התהליך הרפואי. לפי הדעה השניה ברבינו ירוחם, החילוק בין הסוגיות הוא בסוג התהליך הרפואי ומה הם הדברים הנספחים אליו; במקרה שעצם הרפואה היא הוצאת הדם (לדוגמא: בדיקת דם), אזי יהיה מותר לבצע מה שיש שהאב חפץ בטיפול והמעשה נעשה לטובתו. לעומת זאת, במצב של הוצאת קוץ, הוצאת הדם היא איננה מוכרחת והיא דבר נגרר אגב פעולת הריפוי והאב לא חפץ בדם היוצא.⁷ אם כך, החלק הראשון של הסוגיה מתיר לבן להוציא דם לאביו כי זאת התוצאה הרצויה. בחלק השני של הסוגיה מובאים סיפורים המתארים מקרים בהם הוצאת הדם היא דבר שאינו רצוי ולכן הבנים לא הורשו לטפל באבותיהם.⁸

7 כך גם עולה מאוצר הגאונים, סנהדרין פד ד"ה "הכין חזיננא" בפירושו של רב שרירא גאון להיתר של "ואהבת לרעך כמוך": אם הבן רואה דבר פסול במעשיו (במקרה שלנו - הוצאת הדם הלא רצויה), אזי יהיה אסור לו לבצע את הפעולה, ואילו אם הבן לא רואה דבר פסול במעשיו (במקרה שלנו - הקזת הדם הרצויה) יהיה לו מותר להוציא דם לאביו.

8 אם נצייר מקרה בו הבן הוא מומחה ביותר שיודע להוציא קוץ ובוודאות לא יצא דם לאביו, נראה שיהיה מותר לו לטפל באביו ללא חשש.

אחרונים

טור וש"ע

הטור (יו"ד סי' רמא, ג), שלא כמו אביו הרא"ש, פסק כדעת הרמב"ם שיש לחלק בין מקרה בו קיים אדם אחר שיכול לטפל בהורים ואזי לבן יהיה אסור לבצע את הטיפול, לבין מקרה בו רק הבן נמצא ובו מותר יהיה לבן להעניק את הטיפול הרפואי המבוקש להוריו:

היה לאביו קוץ תחוב בבשרו לא יוציאנו שמא יבא לעשות בו חבורה וכן אם הוא מקיז דם או רופא לא יקיז דם לאביו ולא יחתוך לו אבר אף על פי שמכיון לרפואה ואם עשאו פטור, בד"א כשיש שם אחר לעשות אבל אם אין שם אחר לעשות והוא מצטער ה"ו מקיז וחותר כפי מה שירשוהו לעשות.

הב"ח במקום מתקשה כיצד סתם הטור כהרמב"ם ואפילו לא הביא את דברי הרי"ף והרא"ש אביו ב"א. לכן, הב"ח מעלה הסבר המקרב את דברי הרי"ף והרא"ש לדעת הרמב"ם:

ותימה דאם כן היאך סתם רבינו דבריו להקל כהרמב"ם ולא הביא דעת הרא"ש שאסור. אלא הדבר ברור דלדברי הכל לא קמיעיצי לן בן מהו שיקיז לאביו אלא בדאיכא אחר בדדליכא אחר פשיטא דשרי דהתורה התירתו ורפא ירפא אלא מדרבנן קמיעיצי ליה היכא דאיכא אחר ורב פפא ומר בריה דרבינא פליגי אדרב מתנא ורב דימי ואוסרים בדאיכא אחר להרי"ף והרא"ש והכי קיימא לן וכך היא דעת הרמב"ם ורבינו כדפרישית. אי נמי איכא לפרש להרמב"ם דאף על פי דרב מתנא ורב דימי קאמרי דמדינא שרי אפילו מדרבנן ואפילו בדאיכא אחר אפילו הכי קאמרי רב פפא ומר בריה דרבינא דלכתחלה לא יעשה אלא אם כן בדליכא אחר והכי מפרש לה סמ"ג לאוין רי"ט והכי משמע מלשון הרמב"ם שכתב אף על פי שהוא פטור לכתחלה לא יעשה כשיש שם אחר לעשות. והכי משמע לישנא דתלמודא לא שביק ליה לבריה וכו' דמשמע ממידת חסידות לא שביק ליה לבריה וכו'.

הב"ח מסביר שנקודת המוצא של הגמרא היא שכשאין אחר וודאי שמותר לבן לטפל באביו ולא לחשוש להוצאת דם, מטעם "ורפא ירפא" (בניגוד לתפיסה לעיל שאסור לבן לטפל באביו כלל מחשש הוצאת דם). אם כן כל הדיון בגמרא נסוב על המקרה שבו יש אחר היכול לטפל באביו.

לכן, רב מתנא ורב דימי בר חיננא מתירים לבן לטפל בהוריו גם באופן שיכול להיות כרוך בהוצאת דם אפילו כשיש שם אחר היכול לטפל בהורים. לעומתם רב

פפא ומר בריה דרבינא, אוסרים לבן לבצע טיפול רפואי בהוריו אם יש שם אחר היכול לבצע טיפול זה.

נראה לומר שהב"ח מסתמך על הרמב"ן בתורת האדם (שער המיחוש, עניין הסכנה ס, פד-דה) שבו הוא מסביר שתפיסת הרי"ף בסוגיה היא במקרה שיש שם אחר שירפא, אך אם אין שם אחר ודאי שמותר לבן להקיז דם לאביו מטעם "ורפא ירפא" שנזכר לעיל.⁹

בנוסף, הב"ח מציין שיתכן שהסיפורים בגמרא לא נזכרו בשביל שנפסוק מהם הלכה, אלא הם סיפורים על מידת החסידות שהיתה בקרב אותם אמוראים שלא הרשו לבניהם לטפל בהם גם בגלל חשש הוצאת דם, על אף שאין זה איסור מוחלט. באמת, הב"ח מזכיר ראשונים כמו הרמב"ם והסמ"ג האומרים שמעיקרא הבן פטור אם יקיז דם להוריו. אך בגלל הסיפורים על מעשי החסידות של האמוראים, לא ראוי שהבן יעשה זאת.¹⁰

השו"ע (יו"ד רמא, ג) פסק כדעת פשט הרי"ף ולא כפי הבנת הב"ח ואילו הרמ"א הקל כדעת הרמב"ם:

היה קוץ תחוב לאביו, לא יוציאנו, שמא יבא לעשות בו חבורה. וכן אם הוא מקיז דם, או רופא, לא יקיז דם לאביו ולא יחתך לו אבר, אף על פי שמכון לרפואה. הגה: במה דברים אמורים, בשיש שם אחר לעשות. אבל אם אין שם אחר לעשות והוא מצטער, הרי הוא מקיזו וחותרך לו כפי מה שירשוהו לעשות. (גם זה בטור ורמב"ם פ"ב ממרים).

אם כך, יוצא שלפי דעת השו"ע לבן אסור לטפל בהוריו באופן העלול להיות כרוך בהוצאת דם,¹¹ ולדעת הרמ"א יש חילוק אם ישנו אדם אחר היכול לטפל בהוריו או לא.

9 וע"ע בחידושי הר"ן סנהדרין פד, ב ד"ה "רב לא שבק", שם הוא נותן טעם נוסף בהבנת הרי"ף.

10 וכבר ראינו שהגמרא מביאה מקרים של מעשי חסידות לא בשביל לפסוק מהם הלכה אלא לחנך ולהראות את הכיוון אליו עלינו לשאוף; ראה לדוגמא את הסיפור על רב יהודה ומר שמואל בשוקא דבי דיסא והסיפור על אביו של שמואל בבבא מציעא כד, ב.

11 כמובן שבמצב של פיקוח נפש יהיה מותר לבן לטפל באביו ללא שום חשש.

פוסקים בני זמנינו

רבים מהפוסקים בני זמנינו ממצעים בין הפסיקה המוחלטת של השו"ע לבין חילוק הרמ"א, אך עדיין ניתן לראות התפלגות קלה בפסיקות.

חלק מהפוסקים נוטים אל פסיקת השו"ע, כך כתב הרב יצחק יוסף בספרו ילקוט יוסף, כיבוד אב ואם, פרק טז הלכה ג:

אם היה צורך לקחת דם מאביו לבדיקה, והבן רופא, אין לבן להוציא דם אפילו אם האבא מוחל. וכן אם היה לאביו קוץ בבשרו, או עוקץ של דבורה או צרעה, לא יוציאנו, שמא יבוא לעשות בו חבורה ולהוציא דם. וכן אם האב לתרום דם, והבן הוא רופא, לא יקזו דם לאביו, גם כשאין שם אחר. וכן לא יחתוך לו אבר, אף על פי שמכויין לרפואה. ויש אומרים שאם אין שם אחר מותר לבן לטפל באביו אף אם מוציא דם, וכן דעת הרמ"א. אך לדינא יש להחמיר בזה, ורק כשאין שום אפשרות להשיג רופא אחר, שאז יש לסמוך על המקילין. הא לאו הכי יש לעשות מאמץ והשתדלות מרובה שהקזת הדם וכל כיוצא בזה תיעשה על ידי אחר, גם אם הדבר הוא עת הצורך ושעת הדחק.

אותם פוסקים מדגישים שגם אם המצב דחוק יש להתאמץ ולהשתדל שהוצאת הדם תעשה על ידי אחר ולא על ידי הבן.¹²

לעומתם, פוסקים אחרים קרובים יותר אל פסיקת הרמ"א, כך לדוגמא פסק ה"בן איש חי" (שנה ב, פרשת שופטים, כד):

בין איש בין אשה שהכו אב ואם ועשו בהם חבורה חייבין חנק, ובהכאה בלבד בלי חבורה חייבין בלאו, כמו המכה את אחד מישראל, ולכן אם היה קוץ תחוב לאביו לא יוציאנו שמא יעשה בו חבורה, וה"ה לאמו, וכן אם הבן אומן להקזו דם לא יקזו לאביו או לאמו, בד"א כשיש אחר לעשות להם, אבל אם אין אחר לעשות והם מצטערים, ה"ז מקזו ועושה כל מה שירשוהו לעשות להם.

פוסקים אלו אומרים שאסור לבן להוציא דם לאביו במקרה שיש אחר שיכול לעשות פעולה זאת, אך אם אין אחר וההורים שרויים בצער, מותר לבן להקזו דם להוריו.¹³

12 עיין עוד בפניני הלכה כיבוד הורים כד, שגם הוא הולך בדרך זו.

13 עיין עוד בקיצשו"ע הרב גאנצפריד קמג, טו; ערוך השולחן יו"ד רמא, ו; קיצשו"ע עיני יצחק קסב, כה; מקור חיים רנא, כז; פסקים ותשובות רמא, ג-ד.

